

СЕЋАЊЕ НА ДЕЛА ПРОФ. ДР ЈОВАНА ЧОКОРА

Силва Узелац¹, Радован Павловић², Владимир Сакач³, Драган Данкуц⁴, Зоран Јевтић⁵

¹ Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде републике Србије

² Српско ветеринарско друштво

³ Медицински факултет Нови Сад, предмет Историја медицине

⁴ Медицински факултет Нови Сад

⁵ Секција за историју медицине Српског лекарског друштва

„Будимо људи“ изговорио је Патријарх Павле крајем 20. века, али ове речи читав век раније познавао је и проф. др Јован Чокор и трудио се да на сваком месту, у сваком гесту и делу покаже да је ово животни мото великана.

Царски Беч обележава Јованов живот, рођење (4. април 1849), смрт (7. јануар 1911) део школовања, напредовање и почасту у служби, а седиште српске духовности Сремски Карловци утичу на развој личности младог Чокора.

Током 1848. године Европом пламте револуције, мењају се границе, феудализам нестаје, развој индустрије мења насеља, животе људи и њихова размишљања. Ови покрети буде и развијају национална осећања, слободе вероисповести, језика, писма. Уметници романтизма и реализма својим делима утицали су на ширење ових идеја.

Наведени догађаји не заобилазе ни српски народ, а главно место дешавања постају Сремски Карловци. На мајској скупштини 1848. устављена је Српска Војводина, а митрополит Рајачић проглашен је за српског патријарха и за председника Главног одбора – владе. Највећи српски уметници романтизма Бранко Радичевић и Јован Јовановић Змај судбински су везани за Сремске Карловце и Нови Сад.

Патријарх Јосиф Рајачић половином деветнаестог века као централна фигура Срба из Војводине користи све своје знање и енергију на увођење новина у циљу боље организације црквених и световних служби. Основао је архив, покренуо оснивање музеја и универзитета у Карловцима, основао је ботаничку башту, болницу, штампарију (Литографију) и још много тога. Стипендирао је велики број ђака и студената на тадашњим европским школама.

Као велики пријатељ српског кнеза и тајни саветник бечког цара могао је да утиче и да помаже просветни развој Срба у Аустрији.

За градске реформе били су потребни нови људи и по налогу Рајачића они се обучавају за одређене послове пре ступања на нове дужности.

Послове око штампарије поверио је протосинђелу Јулијану Чокору, који је у Бечу од 1853. до 1856. изучавао типографију. Замонашио се у Кувеждину 1856, а 1858. у кући Митрополијске гимназије отворио је штампарију, чији је био и први управник. Бурни догађаји и индустријализација учинили су да чланови угледне породице Чокор из Баје настане у Бечу, Сремским Карловцима...

Јулијан Чокор је рођени брат Александра Чокора из Беча, службеника северних железница. Прерана смрт супруге Ане натерала је Александара да бригу о деци Марији, Јовану и Стеви подели са братом.

Јулијан преузима бригу о Јовану и 1854. године доводи га у Сремске Карловце. Петогодишњег Јована сви су лепо прихватили, помогли му да преболи смрт мајке и раздвојеност од породице. У Карловцима је провео 10 година где је похађао гимназију, ишао у православну цркву, певао у црквеном хору и причешћивао се, учио катехизме. Био је омиљен, у школи је имао много пријатеља међу којим су били и Јоца Стајић и Гаврило Змејановић (каснији епископ банатски).

Одлазак из Карловаца 1864. године, стицање нових знања, титула, нова познанства нису избрисала прва знања и познанства.

У Будимпешти је 1866. завршио гимназију – остала два разреда са матуrom. Ту уписује студије медицине, а завршава их 1873. у родном граду Бечу.

Током студија издржавао се радом у лабораторији, где је брзо савладао прављење микроскопских и макроскопских препарата.

Још као студент медицине подноси молбу за стипендију на Војном институту за лечење животиња. Молба је повољно решена уз препоруку професора физиологије др Брикера (Brüker).

Од 19. јула 1873. постаје питомац –стипендиста К. u. k. Milltär – Tierarznei Institut. Трећи дипломски испит полаже 12. јануара 1874. на медицинском факултету и постаје доктор целокупне хумане медицине. Сродне ветеринарске науке брзо је изучио и већ 1875. је дипломирао на Војном институту у Бечу.

Течно је говорио немачки, мађарски и српски, а служио се и чешким језиком.

Јован је био висок, крупан енергичан човек дуге црне косе, са раздељком на средини, тамно смеђих очију. Лицем су доминирали велики бркови испод јаког орловског носа. На уснама је увек био благ осмех племенитог свестраног човека и уметника.

Волео је музику, свирао је флауту, чак је и јавно наступао у Бечу. Као уметник у цртању током предавања имао је дара да својим цртежима са кредама у боји оживи микро свет виђен под микроскопом, приближи га свима, а користећи се духовитим досеткама знао је да одржи пажњу слу-

шалаца. Др Чокор увек је својом бираном црном гардеробом стављао до знања колико поштује своје слушаоце и сараднике, а својим предавањима даје свечан тон.

На Високој ветеринарској школи каријеру је започео као асистент за предмет дескриптивна патолошка анатомија (1. марта 1874), а 1. октобра 1875. постао је стални асистент на истом. Привремени предавач био је на катедри анатомије и физиологије, а неко време био је предавач хистологије (из тог периода је рад од интернационалне вредности из 1878. у ком описује чуло пипања у устима коња).

Почетком 1880. постаје предавач Опште патологије и предмета Преглед стоке за клање и меса. Интересантно је да је Чокор први одржао курс за прегледаче стоке за клање и меса. Ову обуку је бесплатно водио до 1903. Поред марвених лекара обуку су посећивали и лекари хумане медицине. Залагао се за увођење прописа који говоре о прегледу меса које се употребљава у исхрани људи.

Редовни професор за предмет Општа патологија и Патолошка зоотомија постаје 1881, а предаје и Судско ветеринарство. Од 1886. предаје и инфективне болести животиња.

На медицинском факултету у Бечу изабран је 1889. за доцента и држи предавања о заразним и инвазионим болестима.

На Војном институту у Бечу, учествовао је у реформи наставе 1896/1897 и уведен је посебан предмет Општа зоологија и паразитологија који Чокор предаје до 1906.

У студентске вежбе увео и обавезне вежбе из микроскопије.

Развија технике бојења микроскопских препарата и описује афинитет промењених микробиолошких материјала према анилинским бојама и корисној употреби кармина у бојењу ткива.

Микроскопске и макроскопске препарате које је он израдио користило је више генерација током студија и након његове смрти.

Често је одлазио до Трста и Напуља у Италији, где је вршио испитивања на животињима из зоо-вртова у добро опремљеној лабораторији за рад. Сличну лабораторију имао је и у Медлингу (Mödling) крај Беча. Приликом доласка у Сремске Карловце увек је са собом носио микроскоп, испитивао је млеко, дунавску воду, плодове поврћа, пужеве, жабе...

Аутор је више од 40 радова. Први научни рад који је написао био је из области паразитологије и објављен је 1876. године, а говори о паразиту *Demodex phylloides* Csokor. Поред овог паразита први је открио и описао неколико паразита који и данас носе његово име. као нпр. *Spiroptera ocutata* Csokor, *Gnatostoma Hispidum* Csokor. Радови су преведени на више светских језика. Проучавање паразита, и објављивање радова из ове области скренули су пажњу на др Јована Чокора, јер је поред ново откривених паразита утврдио тачну биологију и екологију већ познатих паразита.

Изузетан је његов рад на диференцијалној дијагностици болести животиња, поред уочљивих симптома јако је битна и микробиолошка дијагностика и изолација узрочника.

Писао је доста о сакагији.

Занимао се за беснило паса и занимљиви су његови огледи на подвезивању уретера и бубрежних артерија, али доказао је да се на овај начин не може доћи до правилног сазнања о овој болести. Уводи 1894. године вакцинацију као методу за сузбијање зараза и води институт за производњу вакцина. Брат Стево – прецизни механичар помаже му да усаврши ове послова конструисањем нових машина.

Залагао се за доношење многих прописа, а написао је уџбеник „Судска ветеринарска медицина“. Скоро сва његова дела написана су на немачком језику.

Др Јован Чокор био је ангажован у војсци Аустроугарске са чином генерал мајора, у многим местима био је у инспекцији, у Травнику је учествовао у сузбијању и искорењивању говеђе куге.

Експериментално је покушао да зарази коња трихинелом.

Прадио је радове својих савременика, старијих колега. Имао је изузетну моћ запажања и повезивања чињеница. Сваки нови податак знао је да искористи, комбинује, стави у слагалицу и добије далеко јаснију слику о некој болести или учествује у отварању новог поглавља у приступу болестима (имунизација, законска регулатива).

Радећи у Берлину на институту Роберта Коха др Чокор је у студентске вежбе увео и обавезне вежбе из микроскопије, а ту се упознао са истраживањима Коха на проучавању бацила туберкулозе. Своја истраживања у Коховом институту у Берлину, испитивања домаћих и дивљих животиња у Напуљу, Бечу, Сремским Карловцима објединио је у раду *Туберкулоза животиња, прилепчивост те заразе према човеку и борба против исте*. Рад је прочитан први пут у Београду на Првом конгресу српских лекара и природњака. (5–7. септембра 1904). Због болести аутора, рад је прочитао Чокоров колега и пријатељ са студија лекар Лаза Поповић.

Исте године 1881. када је Кох пронашао бацил туберкулозе код људи, Чокор га је изоловао из кврга плућне и трбушне марамице говеда и вимена крава. Узрочнике туберкулозе је касније нашао у туберкулозним органима свиња, оваца, коза, живине, коња, паса мачака, код животиња у менаџеријама (мајмуни, ламе, биволи, жирафе, питон, корњаче, слепић). Експериментално је пренео туберкулозу на зелене краставе жабе, рибе, пужева, биљке нарочито оне са киселим плодом (лубенице и краставци) и установио је да човечија туберкулоза производи у цревима тих животиња гранулације, а у плодовима индурације.

Узрочници туберкулозе изоловани су из туберкулозних органа оболелих животиња трахеалног секрета, млека, крви, фетуса туберкулозних крава, али и из *отока код патолошких анатома, стрводера, касана...*

Када се под микроскопом узрочници осветле виде се форме нежних танких штапића, понекад широки и право укочени. Други су дуги танки у виду кончића, прилично дуги, а који пут су савијени као латинично слово *s*, са спојеним члановима у виду ланчића.

Настанак и ток животињске туберкулозе првенствено зависи од насељавања туберкулозних бацила и грађе животињског тела. Утврдио јетриузрочника болести (*Mycobacterium tuberculosis* Koch, *Mycobacterium tuberculosis avium*, *bacillus pseudotuberculosis*), путеве преношења болести, као и две форме болести – хронична серотуберкулоза и акутна туберкулоза.

Својим испитивањима у Бечу, Напуљу, Сремским Карловцима, на домаћим и дивљим животињама установио је да је туберкулоза животиња једна од најстаријих болести која је прешла је са човека на животиње. Може се доказати да болести нема год дивљачи у степама и код простих раса домаћих животиња. Али је болест честа код „културне марве“, или у ловиштима, фазанеријама свугде где су животиње у контакту са људима.

Туберкулоза се у стаду јако брзо шири, нарочито код рогате стоке. Регистровани су путеви ширења болести:

- Конгенитална путем крвотока са мајке на фетус.
- Инфекција путем хране кроз интестинални тракт (нпр. исхрана свиња отпацама из млекарне, исхрана паса отпацама хране туберкулозних домаћина).

- Инхалциона – непрестано удисање туберкулозне прашине у малим пренасељеним просторијама. Увођењем једног оболелог грла у шталу за кратко време оболе скоро сва грла у штали нарочито код високо млечних грла која су везана у штали глава уз главу, и која се хране у штали на везу. Овакав начин држања знатно брже доприноси ширењу болести, него код робијаша.

- Наводи инфекције помоћу калемљења (инфекција преко другог организма) само су нагађања због изолованих вирулентних туберкулозних бацила у мувама из болница.

Патоанатомски налаз ТБЦ код животиња зависи од „феле марве“, у зависности од примарне инфекције и тока болести.

Серотуберкулоза (хронична) је наследна „добре нарави са нагоном да се у креч претвори и као примарна серотуберкулоза не да се пренети у екстремним формама“ на човека и животињу има је код рогате марве за клање и презање.

Фтиза или акутна туберкулоза је тешка болест, „радо генералише, прави каверне и прелази у милијарну туберкулозу органа. Ова болест је у њеним екстремима преносива на човека и животињу.“ Ову болест срећемо код музних крава, и она је за човечанство извор заразе. Уколико је у штали једна крава болесна, упућивањем свих грла на клање установићемо још неколико туберкулозних грла, и то су увек она грла која су била најближа оболелом грлу.

Експериментално је доказано „да можемо кад спроведемо туберкулозног бацила људског кроз тело говеда, својство тог бацила ослабити, отприлике тако као *virus variolae humane*, кад га спроведемо кроз тело телета“.

Није доказано да је туберкулоза људска непреношљива на говече.

Покушаји да се туберкулозним материјалом од човека инфицирају говеда некада полази за руком, некада не даје резултате. Али такође је доказано да се туберкулозни материјал за засејавање узима из спутума човека или његових промењених органа, или из културе, и уноси у тело говечета у истој количини као за кунџа. Овај материјал знатно заостаје за материјалом који се узима из свеже заклане туберкулозне животиње. Због тога је лакше преносити туберкулозу са говеда на говедо него од човека на говедо. Годину дана после Конгреса у Београду Роберт Кох се писмом захвалио др Чокору следећим речима „Ваше откриће спасило је човечанство од умирања од туберкулозе.“

Размишљање о последицама ове болести води у два правца:

1. Туберкулоза је опасна заразна болест животиња која са собом носи угинућа, брзо ширење болести, угрожава напредак сточара, економију земље.

2. Хигијенским мерама се мора спречити преношење туберкулозе са говеда на човека, а највећи ризик носе она грла која су намењена за исхрану људи.

Чокор је утврдио да сирово месо и кобасице од пресног меса или органа мршавих крава које се користе у исхрани људи могу да буде извор заразе. Много већа опасност за здравље људи је употреба сировог некуваног млека. Предложене су мере за сузбијање и искорењивање туберкулозе.

1. *Мере за уништавање туберкулозе код домаћих животиња* – грла са клиничким знацима туберкулозе се кољу; са сумњом на ТБЦ подвргавају се туберкулин проби, која на то реагују кољу се. Ако је у једном стаду констатована туберкулоза, сва грла се морају испитати, она која реагују не смеју да се продају, осим за клање. Држава мора да обештети власника. Пожељно је осигурање марве под морање.

2. *Мере предохране против распростирања туберкулозе код марве.* – Размишља о имунизацији говеда, али сматра да су најбоље хигијенске мере држања и одгоја. Туберкулинска проба свих грла за приплод. Хигијена штале, више ваздуха и простора као у шталама за коње. Начин везивања да се главама директно не додирују, и искључимо инхалациону туберкулозу. Неопходно је да постоје наредбе за кланице и касапнице.

3. *Мере за чување здравља код човека* – наредбе које се односе на месо туберкулозних животиња. Месо јако туберкулозних животиња не сме се употребити за храну, изузетно ако су промене заустављене на локалном нивоу, без промена на лимфним жлездама груди и трбуха, ако се микроскопски не докаже туберкулозни бацил, али то све одређује ветеринар.

4. *Самоодбрана* – обавештавање становника о опасности исхране сировим млеком, месом и производима од меса.

Др Јован Чокор био је почасни члан Српског лекарског друштва у Београду, Руског лекарског друштва у Харкову, и члан лекарског и зоолошко-ботаничког друштва у Бечу, Дворски саветник Аустроугарске

монархије. Носилац је високог ордена реда цара Фране Јосифа и ордена Св. Саве.

Оженио се 28. јула 1877. године Емилијом Милер, ћерком познатог професора Милера.

Две уметничке душе изградиле су породичну кућу у Медлингу крај Беча. Петоро деце трчало је баштом и срећним осмесима су дочекивали оца са посла и путовања. Најстарија кћи Емилија, умрла је у 25. години, Ханс правник, банкар погинуо је 1916. Франц је био драматург у Бечу, Еугенија (Riedl) и Софија (von Felbinger) удале су се у бечке породице.

Карловцима се увек радо враћао и од 1884. године своје одморе редовно проводи у Сремским Карловцима. Често је долазио лађом из Беча. Понекад је са њим долазила и његова кћи Еугенија, коју он зове „црна перла“, и од све деце ликом је највише подсећала на оца.

Лађа је пристајала пред вече, а увек је неколико пријатеља дочекивало Чокора на пристаништу.

Сви догађаји у царској престоници Бечу нису могли да засене лепоту Карловаца, слободу личности, и осећај припадности. Одмор у Сремским Карловцима користио је за нова истраживања и дружења са људима. У почетку је одседао у кафани „Код трубача“, а касније у винограду у кући свог пријатеља апотекара Штрасера.

Карловачки лекар Ђура Штрасер (син апотекара Штрасера) радо се сећао дана када је као дечак имао задужење да свакога јутра по барама и адама карловачког рита прикупља воду коју је носио на испитивање доктору Чокору. За овај труд Чокор га је награђивао једним бечким колачком који су свакодневно доношени лађом из Беча. У приручној лабораторији у виноградима откривени су из стајаћих вода нови микроорганизми, које је Чокор описао. Овде је вршио и неке експерименте за рад о туберкулози (инокулација пужа бацилом туберкулозе).

Поред Штрасера у Карловцима се дружио са: патријарсима Бранковићем и Богдановићем и епископом Змејановићем, правником Чокићем, др Вујићем, Нинковићем, поштаром Ђарматом, др Лазом Поповићем... Био је једноставан, племенит, неизмерно је ценио другарство и у пријатељству није марио за границе, а овакав је могао само бити у Карловцима.

Чокорове очи нису могле да нахране његову глад за Карловцима, зато је често пред вече седео на тераси старе карловачке пиваре и очима упијао лепоту Карловаца, Дунава, винограда, малих кућица на брегу. Ова слика за њега је била чудесна и трудио се да је увек носи у себи.

Волео је да се православно српски помоли, да обалази гробове, да слуша приче из прошлости, пије старо бело вино, али и да засуче рукаве и учествује у свкодневним пословима.

Редовно је обилазио и гроб свог стрица Јулијана који је умро 1871. године.

Иако је рођен у Бечу, где је живио и радио и био изузетно цењен и уважаван од својих колега он се ту осећао туђином и тражио је српско друштво и кружоке, да би се са њима дружио у Бечу. Многим је и помогао да се снађу у великом граду, да добију добар посао.

Др Лаза Поповић опсује да му је Чокор више пута нудио да га одмах по стицању дипломе медицинског факултета запосли у једној великој болници у Бечу, и док се Лаза премишљао Чокор је телеграфски ургирао да прихвати.

Други пут је Чокор замолио др Лазу Поповића да га заступа на Првом конгресу српских лекара и природњака у Београду и инсистирао је да он прочита његов рад о туберкулози. Једина нит поред медицине која их је повезивала били су Карловци.

Дописивао се са пријатељима, најчешће се поверавао Штрасеру. Из те преписке сазнајемо и податак да је тек одласком у Будимпешту на даље школовање открио да је крштен као католик, иако је у души осећао да припада православној вери.

Колико је Чокор волео Карловце може се видети из преписке са Штрасером јер стално потенцира речи „моја друга домовина Карловци“ или у писму из 1910. где износи своју жељу да поживи још мало и проведе ускрс у Карловцима.

Везу са Карловцима није само у писмима потврђивао већ се званичним захтевом ћириличним писмом обратио карловачком магистрату 3. јануара 1906. у жељи да свој јубилеј 25. година рада на бечком универзитету прослави са Карловчанима:

„Славни магистрат Карловачки!

Ево се навршавају 25. година, како као редован професор велике школе и бечког универзитета, службу вршим. Приликом мога јубилеума сетио сам се моје младости, а особито онога времена, које сам као негдашњи ђак карловачке велике гимназије провео.

Било је године 1854. кад ме је карловачка општина примила као туђинца и под њеном заштитом и под њеном окриљу провео сам најсретније дане моје младости све до године 1864. Десет година имао сам срећу у вашој средини живети, десет година био сам приман тако, да се као туђин осећао нисам. Сећајући се тог доба, одјекнула је у срцу моме благодарност, и зато молим славну општину Карловачку да од мене прими у знак успомене и благодарности: 1. Једну слику Карловачке пијаце, како је изгледала 1854. године. Слика та нек се смести у магистарској великој сали.

2. Двестотине круна, које нека славни магистрат изволи разделити на дан мог јубилеума тј. 16. Јануара по старом 1906, карловачкој сиротињи.

У нади да ће славни магистрат молбу моју испунити, бележим се са отличним поштовање, и благодарношћу. У Бечу дне 3. Јануара по стар. 1906. године Др Јован Чокор.“

Уз прилог у новцу магистрату је поклатио слику, Z. Chocholatz, Стара карловачка пијаца из 1854. (Z. Chocholatz), уље на платну, димензије 36 x 47,5 cm на блиндраму је запис: „Слику ову прилаже славном Магистрату у Карловцима благодарни и његдигни ђак др Јован Чокор ц.кр.професор Бечког универзитета“. Овај натпис је ћириличан.

Градски начелник Мишић захвалио се Јовану Чокору на даровима и известио га да је поступио по његовој жељи и доставио је извод из запи-

сника скупштинског заседања на дан 26. фебруара 1906. где су сви једногласно усвојили записник уз клицање Живео др Чокор.

Чокорова везаност за Карловце није само прича о њему, већ је то прича о једном времену, буђењу националне свести, Карловцима, Карловчанима, црквеном и световном животу града, школству, уметности, науци, другарству, захвалности, срећи. Откривајући детаље из Чокоровог живота у Карловцима откривамо и нове детаље о лепоти већ опеваних Карловаца.

Неговање љубави, захвалности, среће, марљивости и поштовања омогућавају добром човеку да се развије у изузетног научника и хуманисту.

Будимо људи упамтимо дела и име др Јована Чокора.

Извори и литература

1. В. Симић; Б. Петровић; М.Протић; Д. Дивљановић; Б. Павловић Живот, ради научно дело доктора Јована Чокора професора универзитета у Бечу Архив за историју здравствене културе Србије БГД 1975.год. III свеска 3;
2. В. Кујунџић Др Јован Чокор дворски саветник и редовни професор Велике ветеринарске школе у Бечу – Здравље 1911, св. 5 стр 129–131.
3. Б. Павловић Сећање на први конгрес српских лекара и природњака. поводом стогодишњице. Српски Архив за целокупно лекарство
4. Ф. Заврник. Др Јован Чокор. Југословенски Ветеринарски Гласник 1926
5. Др Јован Чокор Туберкулоза животиња , прилепчивост те заразе према човеку и борба против исте. 5.09.1904 Први конгрес српских лекара и природњака. /Библиотека Матице српске Н. Сад/ Документ градско поглаварство у Карловцима бр.91/1906
6. Уметничка збирка инв. бр. 6. Завичајна збирка Сремски Карловци /Музеј Града Новог Сада/Слику је 1947. Музеју поконио Месни Народни Одбор.